

TURUN KAUPUNGIN MAANPUOLUSTUS- VELVOLLISUUS KUSTAA VAASAN VENÄJÄN SODAN AIKANA.

Kirjoittanut ARVO VILJANTI.

Ruotsin Valtakunnanarkistossa Tukholmassa säilytetään erittäin mielenkiintoista Turun kaupunkia koskevaa Kustaa Vaasan Venäjän sodan ajoilta peräisin olevaa asiakirjaa, joka luo varsin omalaatuista valaisua eritoten turkulaisten maanpuolustusvelvollisuuteen vv:n 1554—1557 Venäjän sodassa, mutta joka antaa samalla monia arvokkaita lisäpiirteitä tämän sodan historiaan laajemmassakin merkityksessä. Kysymyksessä oleva asiakirja koskee Turun kaupungin Pyhän Henrikin päivänä¹ — tammikuun 20:ntena — v. 1556 kuninkaan palvelukseen asettamaa 100 miehen suuruista sotilasosastoa. Sen johdosta, että Suomen sotalaitos oli tuolloin vielä miltei keskiaikaisella kannalla, tässä sodassa oli huomattavassa mitassa turvaututtava Ruotsin apuun ja kotimaiseen nostoväkeen. Tämän turkulaisten asepalvelusta v. 1556 koskevan asiakirjan oikea ymmärtäminen edellyttää kuitenkin sen sijoittamista laajempaan yhteyteen, minkä johdosta pyrkimyksemme on tarkastella kyseessäolevaa väenottoa koko Kustaa Vaasan Venäjän sodan taustaa vastaan.

---

¹ Suomessa P. Henrikin päivää vietettiin tällöin vielä tammik. 20 p:nä. Ks. MIKAEL AGRICOLAN v. 1544 ilmestynyttä "Rucouskiriää". — Vrt. myös AARNO MALIN, Der Heiligenkalender Finnlands, s. 210 js. sekä UNO HARVA, Varsinais-Suomen historia III, s. 10.

Arvo 56 011 De Hendrick Jag
Van Vintzen Siordis oft Abt
Stadt Verpflucht 100 Kurrige

Amitt milk kurtse groo ok Ing gillbor degen
Ging frankes kurtse misel bink Ing gillbor degen
Gans hoies kurtse Gonia gundlung barfan 22
Gendts Onickens kurtse Hamb' Ing kurtse kurtse degen
Gendts Olygo kurtse lass kurtse Ing kurtse degen
Gurop Olygo kurtse bende kurtse Ing kurtse 22
Gendts Zynkens kurtse bende kurtse Ing kurtse degen
Lass groo kurtse madz madz Ing gillbor degen
Gendts kurtse kurtse madz madz Ing gill: kurtse
Gans freigens kurtse Gonia kurtse kurtse 22
Amitt kurtse kurtse kurtse gundlung 22 degen
Olt kurtse kurtse gendts bende Ing kurtse degen
Kurtse madz kurtse kurtse kurtse kurtse kurtse
Gans kurtse kurtse kurtse kurtse kurtse degen
Madz kurtse kurtse kurtse kurtse kurtse degen
Gans kurtse kurtse kurtse kurtse kurtse degen
Gans kurtse kurtse kurtse kurtse kurtse degen
Gans kurtse kurtse kurtse kurtse kurtse degen
Gans kurtse kurtse kurtse kurtse kurtse degen

Puheenaoleva väenottoluettelo käsittää yht. 7 sivua ja sen otsikko on seuraava: ”Anno 56 S:te Hendrics dag vm Vinttren giordes åff Abå Stadh nempdliigh 100 knecther.”¹

I.

Kustaa Vaasa oli saanut keskiajan perintönä hoitaakseen vaikean itärajan kysymyksen, jonka ratkaisussa v. 1323 solmittu Pähkinäsaaren rauha merkitsi vain jonkinlaista väliaikaista kompromissia. Se ei näet tyydyttänyt kumpaakaan asianosaista. Siinä piilikin syvin syy niihin pitkällisiin rajaselkkauksiin ja hävitysretkiin, joita jatkui lähes kolme vuosisataa lyhemmin tai pitemmin väliajoin. Aluksi tätä taistelua käytiin Ruotsi-Suomen ja Novgorodin välillä, mutta sen jälkeen kuin Moskova v. 1478 oli valloittanut Novgorodinkin, painostus Suomen itärajalla kasvoi tuntuvasti. Ensi kerran Moskova rynnisti tällä suunnalla 1490-luvulla. Seuraavina vuosikymmeninä koetettiin saada rajakysymys sovituksi, mutta yhteisymmärrykseen ei päästy. Kun sen lopullista ratkaisua alati lykättiin, aiheutti se jatkuvaa jännitystä molempien valtakuntien välisissä suhteissa. Eritoten rajan epävarma suunta ja rajan kummallakin puolen vallinnut huono järjestys johti miltei jokavuotisiin rajakahakkoihin, joissa piili alituinen suurempienkin häiriöiden mahdollisuus.²

Heti kuninkaaksi tultuaan Kustaa Vaasa hankki Svante Sturen aikana v. 1510 Venäjän kanssa tehdyille rauhalle uuden vahvistuksen Novgorodissa v. 1524. Sattuneiden rajaselkkausten johdosta rauha oli kuitenkin jälleen v. 1527 uudis-

¹ Städers akter, Åbo II. RVA. Ks. liite s. 311. — Kirjoittajan huomion tähän asiakirjaan kiinnitti jo vuosia sitten professorinrouva *Emmy Hultman*.

² J. FORSMAN, Ruotsin ja Venäjän väliset suhteet 1497—1560.

tettava, minkä jälkeen se jatkuikin viitisen vuotta häiriintymättä. Seuraavan kerran rauhankirja vahvistettiin pitkien neuvottelujen jälkeen v. 1537 tilanteen ollessa siksi kireä, että Kustaa Vaasa valmistautui jo tosissaan sotaan. Tällöin sovittiin samalla siitä, että rajantarkistus suoritettaisiin v. 1547. Venäläisten tekemä hyökkäys Karjalan kannakselle uhkasi kuitenkin jo v. 1544 vakavasti rauhaa. Tilanteen kriittisyyttä osoittanee parhaiten Eerik Flemingin seuraavan vuoden alussa esittämä lausunto, ettei venäläisten ja ruotsalaisten rajaselkkauksia voitaisi ratkaista muulla tavoin kuin keihään kärjellä. Esittipä Viipurin linnan päällikkö Niilo Grabbe täydellisen sotasuunnitelmankin, mutta Kustaa Vaasa ei kuitenkaan katsonut voivansa ryhtyä sotaan, koska hänellä ei ollut riittävän suurta sotavoimaa, minkä lisäksi etenkin Tanskan epävarma asenne häntä huolestutti.¹

Vaikka Kustaa Vaasa ryhtyikin kaiken varalta toimenpiteisiin puolustuksen tehostamiseksi, osoittanee sellaisen vanhan sissin kuin Niilo Grabben erottaminen venäläisten mieliksi Viipurin linnan päällikkyydestä kuitenkin parhaiten hänen haluaan säilyttää rauha kaikin keinoin.

Ruotsi-Suomen sotalaitos oli Kustaa Vaasan valtaistui-
melle noustessa yleensä vielä keskiaikaisella kannalla, sillä kotimaisen sotavoiman muodostivat rälssin ratsumiehet, linnojen huovit sekä talonpoikainen nostoväki. Kustaa Vaasa havaitsi kuitenkin, ettei viimeksimainittu enää kyennyt menestyksellä taistelemaan ulkomaisia palkkajoukkoja vastaan, joilla oli uudenaikainen aseistus ja koulutus. Siksi hänenkin

---

¹ FORSMAN, m. t., ss. 42 js., 55 js., 68, 74 js., 78. — BERTIL C:SON BARKMAN, Kungl. Svea livgardes historia I, s. 284. — [TEGEL], ERICH JÖRENSON, Her Gustaffz, fordom Sveriges . . . Konungs . . . Historia II, s. 199.

oli pakko turvautua sekä ulkomaiseen että kotimaiseen palkkaväkeen.¹

Jo vapaussodassa Kustaa Vaasan oli täytynyt käyttää ulkolaisia palkkajoukkoja, mutta Dacken sodan aikana niin hyvin sotilaalliset kuin taloudellisetkin seikat saivat kuninkaan yhä enemmän turvautumaan kotimaiseen värväykseen ja pakko-ottoon. Suomessakin tällainen väenotto pääsi vauhtiin v. 1542, kun täällä ollut saksalainen palkkaväki siirrettiin Ruotsiin.² Kustaa Vaasan hallituskaudella sotaväkeen kirjoitettiin lähinnä irtolaisia ja kuljeksivia käsityöläisiä, kun sitä vastoin talollisia, heidän poikiaan, vävyjään ja renkejään ei saanut pakottaa sotapalvelukseen.³

Tällainen yhdistetty värväys- ja väenottolaitos ei kuitenkaan kyennyt vaaran hetkellä asettamaan liikekannalle kyllin voimakasta ja taisteluelpoista jalkaväkeä, joten Västeråsin valtiopäiväpäätöksellä v. 1544 tuli olemaan varsin huomattava merkitys, se kun ensimmäkin vahvisti kuninkaan kotimaisen värväysjärjestelmän, mutta sen lisäksi soi kuninkaalle oikeuden maakuntia kuulematta vihollisen uhatessa valtakuntaa kutsua Smoolannista joka viidennen ja muualta joka kuudennen miehen aseisiin ja suurimmassa hädässä joka miehen oli noustava vihollista vastaan.⁴

Suhteiden Venäjän kanssa kiristyessä Kustaa Vaasan oli pakko keskittää Suomessa olleen sotaväen johto luotettaviin käsiin. Näyttää siltä kuin Eerik Fleming olisi v. 1545 ollut tällaisena johtajana, koska hän mainitsee saaneensa tehtä-

¹ WERNER TAWASTSTJERNA, Suomen maasotaväki Kustaa Vaasan ja Eerik XIV:n aikana. Hist. Arkisto XIX, s. 122.

² Kuningas kaikille Suomen voudeille 10/7 ja 16/7 1542. — Kuhingas Niilo Grabbelle 16/7 1542. Gustafs I:s registratur.

³ Gustaf I:s reg. XVII, s. 368 js.

⁴ A. A. STIERNMAN, Alla Riksdagars och Mörens Besluth I, s. 187. — Ks. myös Sv. riksdagsakter I, s. 400.

väkseen ”valvoa ja hoitaa Venäjän sotaa” (”thet **embetit** mig nu vpo lagt aer, ath vakte och skötte vm dhet **rydze** kriget”).

Ainakin seuraavan vuoden alussa esiintyy kuitenkin jo **Henrik** Klaunpoika Horn, Suomeen sijoitettujen jalkamiesten (”knecter”) päällikkönä, jonka tehtäviin näyttää lähinnä **kuu-**luneen katselmusten toimittaminen ja palkanmaksu sekä **uusien** sotamiesten ottaminen ja vanhojen erottaminen.¹

Vv:n 1546—47 vaihteessa itärajan turvallisuuskysymys kävi päivänpolttavaksi sen johdosta, että valtakuntien välisen rajan lopullinen määrittely oli suunniteltu tapahtuvaksi kesällä 1547 kymmentä vuotta aikaisemmin tehdyn sopimuksen mukaisesti. Siksi kutsuttiin myös maanpuolustusasioita käsittelevä neuvottelukokous Turkuun maaliskuun—huhtikuun taitteessa. Se esitti toivomuksen, että jalka- ja ratsuväelle nimittettäisiin ammattitaitoiset päälliköt sekä yhteinen ylipäällikkö koko Suomen sotaväelle.² Asia lykkäytyi kuitenkin toistaiseksi jännityksen lauettua, mutta tilanteen uudelleen kiristytessä syksyllä 1548 Eerik Fleming herättää jälleen kysymyksen erityisen ylipäällikön lähettämisestä Suomeen.³ Asia jäi kuitenkin tälläkin kerralla ratkaisematta, mutta Henrik Klaunpojan rinnalla tapaamme ratsuväen päällikkönä v:n 1549 alusta lähtien Niilo Boijen.⁴

Vv:n 1547—49 tuhkatiheään uusiutuneiden rajakahakkojen jälkeen seurasi kolmisen rauhallisempaa vuotta, joiden kuussa kuitenkin sattui rettelöitäkin, etupäässä Pohjois-Suo-

---

¹ KAARLO BLOMSTEDT, Henrik Klaunpoika Horn I, s. 143. — REINHOLD HAUSEN, Bidrag till Finlands historia III, s. 187.

² A. I. ARWIDSSON, Handlingar till upplysning af Finlands historia II, s. 258 js.

³ Kuningas Eerik Flemingille 26/9 1548 ja Maunu Niilonpojalle 20/10 1548. Gustaf I:s reg. (Ks. näitä.) — Eerik Fleming kuoli muuten 14/12 1548. Kansallinen Elämäkerrasto II, s. 53 js.

⁴ BLOMSTEDT, m.t., s. 152 js.

nessa. Kustaa Vaasa koetti voittaa aikaa anoessaan jatkuvasti rajankäynnin lykkäämistä. Kaiken varalta hän käski kuitenkin v. 1551 siirtää Turun linnassa ja Kokemäen kartanossa olleen sotaväen rajalle, ja aatelistonkin oli pidettävä väkensä Viipurin luona. V. 1553 Kustaa Vaasa näyttää kuitenkin olleen täysin rauhallinen Venäjän suhteen. Tähän viittaa sekin, että hän ryhtyi jälleen asuttamaan venäläisten aikaisemmin hävittämää Riitamaatakin. Venäläiset pitivät näet tätä Rajajoen ja Seesjärven välistä aluetta omanaan ja hyökkäsivät sinne v:n 1553 lopulla tuhoten uudisasukkaiden viljaa. Kivennavan vouti Antti Niilonpoika kosti kuitenkin tuoreeltaan tämän hävitysretken. Pyytäessään toimintaohjetta kuninkaalta vastaisen varalle Antti Niilonpoika sai helmikuussa 1554 kuninkaalta vastauksen, että hänen tuli puolustaa Ruotsin kruunun ja alamaisten tiluksia ja kaikin mahdollisin keinoin estää venäläisiä niitä anastamasta, minkä lisäksi kuningas toivoi, että Antti Niilonpojalla olisi tarkoitusta varten riittävästi väkeä käytettävissä.¹

Aluksi nämä rajarettelöt eivät näyttäneet sen vaarallisemmilta kuin monet varhaisemmatkaan, mutta kummallakin puolella rajaa olevien viranomaisien malttamattomuuden vuoksi ne saavuttivat kuitenkin vihdoinkin sellaiset mittasuhteet, että sytyi varsinainen sota Ruotsi-Suomen ja Venäjän välillä. Kuninkaan vastauksen rohkaisemana Antti Niilonpoika pani näet kesällä 1554 toimeen ryöstö- ja hävitysretken Venäjän puolelle. BLOMSTEDT on nähtävästi oikeassa huomauttaessaan, ettei Antti Niilonpoika enää syyspuolella tehnyt mitään muuta retkeä Venäjälle, niinkuin tämän sodan varhaisemmat historioitsijat ovat otaksuneet. Samalla hän arvelee, että venäläiset saattoivat kostaa tämän Antti Niilonpojan hävitysretken vasta myöhemmin syksyllä, koska he näihin aikoihin olivat

¹ FORSMAN, m.t., s. 87 js.

sotaretkellä tataarilaisia vastaan. Blomstedt ei liioin usko — yhtä vähän kuin FORSMANKaan — että venäläiset olisivat tehneet kaksi hyökkäysretkeä Suomeen syksyllä 1554.¹

Viipurin linnan päällikölle Maunu Niilonpojalle lokak. 25 p:nä lähettämässään kirjeessä Kustaa Vaasa mainitsee venäläisten suurista hyökkäysaikeista, joiden varalta rajalle oli koottava muonavarvoja, kelvollisilla aseilla varustettua väkeä ja ampumatarpeita. Saman kuun 29 p:nä kuningas julkaisi Suomen puolustamista koskevan julistuksen maan vapaasyntyisille, rälssimiehille, voudeille, käskynhaltijoille, papistolle ja kaupunkilaisille. Sen mukaan suomalaisten oli heti toimitettava lähinnä Viipuriin mahdollisimman paljon muonaa, rajavartioiksi kelpaavaa väkeä, ratsu- ja jalkaväkeä, kaupunkien miehiä ja talonpoikia. Samalla kuningas lupasi toimittaa myös apua Ruotsista. Eerik herttua saikin nyt käskyn hankkia sekä laivoja että väkeä ja varusteita.²

Tilanteen jo hiukan rauhoituttua 8.000 venäläistä hyökkäsi marraskuussa 1554 Riitamaahan pajari Iivana Boruvsinin johdolla tuhoten TEGELin mukaan muutamia satoja riihellisiä viljaa.³ Näin sota oli itse asiassa puhjennut.

Ruotsin apu oli nyt suorastaan elinkysymys Suomelle, sillä Suomen sotalaitos oli useista Kustaa Vaasan yrityksistä huolimatta jäänyt aivan lapsipuolen asemaan Ruotsin rinnalla. Suomessa oli näet vv. 1553—1554 vain 224 ratsumiestä ja 112 huovia sekä 355 jalkamiestä, 71 laivamiestä ja 21 tykkimiestä

¹ BLOMSTEDT, m.t., s. 222 js. — Vrt. TEGEL, m.t. II, ss. 306—307. — MAGNUS HONGELIN, Stridigheter emellan Sverige och Ryssland, ss. 28—29. — FORSMAN, m.t., ss. 94—95.

² Kuningas Maunu Niilonpojalle 25/10 1554. — Kuninkaan julistus 29/10 1554. — Kuningas Eerik herttualle 4/11 1554. Gustaf I:s reg.

³ TEGEL, m.t. II, s. 307. — FORSMAN, m.t., ss. 94—95.

eli yhteensä sotaväkeä 783 miestä.¹ Ruotsin sotalaitosta sen sijaan oli kehitetty jo melko pitkälle, niin että v:n 1553 ase-katselmusluettelon mukaan siellä oli 1.447 ratsu- ja 10.092 sotamiestä. Kun muistamme lisäksi, että Suomessa olleista sotamiehistä vain osa oli suomalaisia, voidaan sanoa, että valtakunnan itäinen puolisko oli sotilaallisessa suhteessa vielä keskiaikaisella kannalla, sillä maanpuolustus oli pääasiassa talonpoikaisen nostoväen varassa. Kaiken lisäksi Suomen talonpoikain aseistus oli tavattoman heikko, eikä kruunu monista suunnitelmista huolimatta kyennyt saamaan tässä kohden mainittavaa parannusta aikaan. Nämä laiminlyönnit olisivat saattaneet koitua sangen kohtalokkaiksi, elleivät strategiset olosuhteet ja vuodenaika olisi sallineet venäläisten hyökätessä käytännöllisesti katsoen koko Ruotsin armeijan asettamista Suomea puolustamaan.²

Jonkinlaista kehitystä on kuitenkin Suomen sotalaitoksen alalla havaittavissa Venäjän sodan kynnyksellä. Aikaisemmin olemme jo viitanneet joihinkin toimenpiteisiin, jotka tarkoittivat lähinnä sotaväen katselmuksia ja palkanmaksua. V. 1552 tapaamme Suomessa olevan sotaväen katselmusherroina Henrik Klaunpojan ja Niilo Boijen tilapäisinä apulaisina Yrjänä Fincken ja Eerik Arvidinpoika Stålarmin, samalla kuin julkaistaan uusi jalkaväen palkka- y.m. järjestys. V. 1553 jaettiin jalkaväki kahtia siten, että Henrik Klaunpojan hoitoon jäi enää Pohjois-Suomen jalkaväki, hänen veljenpoikansa Klaus Kristerinpojan saadessa Etelä-Suomen ja Niilo Boijen toimiessa edelleen ratsuväen päällikkönä. Tämäkin sotilaspiirin kahtiajako näkyy ennen kaikkea tarkoittaneen sotilashallintoa. Varsinaisena sotaväen päällikkönä Suomessa esiintyi edelleenkin Henrik Klaunpoika, sikäli kuin sellaisesta voi-

¹ TAWASTSTJERNA, m.t., ss. 132—133.

² BARKMAN, m.t. I, s. 285. — Vrt. PETRI, m.t. I, s. 82.

daan yleensä tähän aikaan puhua. Niinpä hän sai kuninkaalta vv. 1553—54 tehtäviä, jotka koskivat koko Suomen sotaväkeä.

Niinkuin edellä jo on mainittu Turussa v. 1547 pidetty maanpuolustuskysymyksiä käsitellyt kokous oli lausunut toivomuksen, että Suomen jalka- ja ratsuväelle määrättäisiin ammattitaitoiset päälliköt ja yhteinen ylipäällikkö. V. 1554 nimitettiin sitten vihdoin kaksi ammattimiestä neljänneksenjohtaja Reinhold v. Stockholm Etelä-Suomeen sijoitetun ja Henrik Klaunpojan vänrikkinä palvellut Henrik v. Münster Pohjois-Suomeen majoitetun jalkaväen päämieheksi. Itärajan tilanteen kehitys aiheutti ilmeisesti nämä toimenpiteet, sillä jalkaväen koulutukseen oli pakko kiinnittää entistä suurempaa huomiota.¹

Joulukuun 12 p:nä 1554 kuningas vihdoin piti tarpeellisenä nimittää kaiken Suomessa pappien, kauppiaiden, lukkarien ja talonpoikain luona olevan sotaväen — sekä ratsu- että jalkaväen — päälliköiksi Klaus Kristerinpoika ja Henrik Klaunpoika Hornin sen johdosta, että Ruotsissa kulki huhu, että venäläiset aikoivat hyökätä Suomeen Antti Niilonpojan ryöstöretken vuoksi. Turun, Kokemäenkartanon ja Hämeen lääneistä ym. saapuvan väen oli otettava muonaa, ruutia, luoteja jne. mukaansa. Rajaa oli nyt niin vartioitava, ettei vihollinen pääsyt uudelleen yllättämään. Kuninkaan palvelukseen oli Suomesta pestattava 3.000 miestä tai enemmänkin, eritoten kaupunkien ja maaseudun kelvollisinta väkeä, etupäässä kuitenkin Hämeestä ja Venäjän rajan läheisyydestä.²

¹ BLOMSTEDT, m.t. ss. 162—169, 174 js., 177 js. — TAWASTSTJERNA, m.t. s. 133.

² Kuningas Klaus Kristerinpoika ja Henrik Klaunpoika Hornille 12/12 1554. Gustaf I:s reg.

II.

Jo lokakuun lopulla 1554, kun näytti ilmeiseltä, että venäläiset ryhtyisivät sotatoimiin kostakseen Antti Niilonpojan hävitysretken kuningas käski lähettää sotaväkeä rajalle. Aina Turun läänistä saakka siirrettiinkin tällöin sotaväkeä Viipuriin ja Venäjän rajalle, niinkuin muudan Ruotsin Kamariarkistossa säilynyt mielenkiintoinen muonaluettelo selvästi osoittaa. Sen mukaan Turun läänin väkeä lähetettiin Turun linnan vordin Simo Tuomaanpojan johdolla 133 miestä. Näistä oli 48 Turun linnan huoveja, 37 Turun linnaläänin sotamiehiä, 24 Kokemäenkartanon läänistä, 6 Ulvilasta sekä 10 vastaotettua. Lisäksi oli 8 laivamiestä ja 2 kuormarengiä. Sotamiesten päällikköinä esiintyivät Mikko Resenär ja Henrik v. Münster. Muonitusluettelon mukaan tätä Turun läänin väkeä huollettiin 36 viikkoa Viipurissa eli marraskuun 14 p:stä 1554 syyskuun 29 p:ään 1555.¹

V:n 1555 alussa Suomen aatelisto oli kuninkaan kutsua noudattaen kokoontunut Viipuriin, jossa pidettiin yhteinen neuvottelukokous, joka päätti lähettää Klaus Kristerinpoika Hornin kuninkaan luo tilannetta selostamaan ja ohjeita saamaan. Hänen mukanaan viemänsä kirje sisältää varsin runsaasti mielenkiintoista. Niinpä siinä kerrotaan, että Turun linnan päällikkö Simo Tuomaanpoika ym. Suomen käskyn-

¹ Kuningas Maunu Niilonpojalle 25/10 sekä Suomen aatelistolle, voudeille, papeille ja porvaristolle 29/10 1554. Gustaf I:s reg. — "Vickukåst Registher som lyder upå then uthspising och förtärning som Kong:e Mattz Kneether och hoffolch som i fron Abo länn forskickatt Bleffue thil Wiborgh och Rytse grennson förtärde i Wiborig och widh Rytsegränson i 36 wikur Begyndendes i Wiborig then 14 Novembrijs Anno 1554 och ändas then 29 September Anno 1555." Finska Cameralia. Proviant (Fält) räknenskaper 1555—1558. RKA.

haltijat olivat rientäneet Viipuriin, jonne heidän johdollaan oli saapunut mahdollisimman paljon huoveja, jalkamiehiä ym. väkeä sekä aateliston, papiston, nimismiesten, neljännesmiesten ja lukkarien asettamaa väkeä. Kuninkaan määräyksen mukaisesti oli mukaan otettu myös muonaa, aseita ym. sotatarpeita. Kirjelmästä voidaan päätellä, että sen liitteenä on ollut jonkinlainen vahvuusilmoituskin, mutta se on joutunut nähtävästi hukkaan.

Suomen herrat pitivät parhaana menettelytapana hyökätä Venäjälle. Tätä sotaretkeä varten he arvelivat yksistään Äyräpään neljästä kihlakunnasta ja Jääskestä saavansa 5.000 ja Savosta 5.000 peitsillä, jousipyssyillä ja kirveillä varustettua nostomiestä, jotka yhdessä varsinaisen sotaväen kanssa voisivat saada jotakin aikaan. Länsisuomalaisista tällä kokouksella näyttää sen sijaan olleen varsin keho käsitys, koska se ehdotti, että Turun, Raaseporin, Kokemäenkartanon ja Hämeenlinnan läänien asukkaat saisivat "istua kotona" avustaakseen sotaretkeä vain rahoilla ja muonavarjoilla, sillä heistä ei ollut vihollista vastaan ("ty thet är obrukeligit ffälck emoth Fienderne"), minkä lisäksi he muualla Suomessa liikkeessaan käyttäytyivät hullummin kuin viholliset.¹

Klaus Kristerinpoika Hornin saavuttua tammi—helmikuun taitteessa v. 1555 kuninkaan luo Ruotsiin ryhdyttiin kiireesti hankkimaan aseita Äyräpään kihlakunnista ja Savosta palvelukseen kutsuttavalle talonpoikaisnostoväelle. Venäläisten hyökkäys tammik. 18 p:nä Viipurin porteille nähtävästi joudutti tämän nostoväen aseisiin kutsumista.

Kuninkaan vastauskirje, joka on päivätty helmik. 24 p:nä, osoittaa selvästi, miten riittämätön Suomesta itärajalle koottu sotavoima oli (vrt. s. 283 js.), sillä siinä kuningas lausuu Suomen

¹ ARWIDSSON, Handlingar VIII, ss. 184—192. — Vrt. myös BLOMSTEDT, m.t., ss. 228—230.

aatelistolle: ”Se joukko, joka nyt on ollut koottuna rajalla, ei ole voinut paljoa toimittaa monia tuhansia venäläisiä vastaan.” Vastauskirjelmään liittyvissä ”artikkeleissa” annettiin samalla seikkaperäisiä ohjeita Suomen puolustuksen järjestämiseksi. Eritoten Itä-Suomen linnojen ja kartanoiden päälliköiden oli asetettava niin paljon väkeä ja hevosia valtakunnan palvelukseen, kuin varat sallivat. Mutta myöskin Suomen kaupunkien oli tarpeen vaatiessa osallistuttava sotilasrasitukseen siten, että Turku asettaisi 200, Helsinki 150 ja Viipuri 100 jalkamiestä, minkä ohella koko rälssin ratsupalvelusvelvollisuus oli uudelleen taksoitettava. Lisäksi pappien ja kievarinpitäjien oli kustannettava pistoolilla varustettu ratsumies ja rannikolla asuvien voutien oli teetettävä joitakin vankkoja haapioita. Klaus Kristerinpoika taas sai valtakirjan ottaa kuninkaan palvelukseen kaikki kelvolliset nuoret miehet Äyräpäästä sekä Viipurin ja Helsingin lääneistä, samoin kuin Jöns Maununpoika Savonlinnan, Hämeenlinnan ym. ympärilläolevista lääneistä.¹

Maaliskuun alkupuoliskolla v. 1555 tapahtui sitten venäläisten varsinainen hyökkäys, sillä tammikuussa toimeenpantu oli ollut vain jonkinlainen tiedusteluretki. Vihollinen ylitti nyt rajan kolmesta kohtaa. Kivennavan päällikkö Jöns Maununpoika ryhtyi tällöin pelottomasti taisteluun monikertaista vihollisylivoimaa vastaan Joutselän maastossa, jossa hän saavutti kauniin voiton. Valkjärvelle hyökännyt vähäisempi vihollisvoima oli jo aikaisemmin karkoitettu, ja myöskin Metsäkylään hyökännyt vihollinen ajettiin pakosalle. Kustaa Vaasa oli kuitenkin täysin vakuuttunut siitä, että vihollinen tekisi pian uuden yrityksen, minkä varalta hän ryhtyi toimenpiteisiin. Sen lisäksi, että Suomesta oli hankittava rajalle lisäväkeä

¹ Kuninkaan vastaus Suomen aatelistolle 24/2 1555. Gustaf I:s reg.

kaikki Ruotsista saapunut väki olisi ehtinyt rajalle. Tämä peruutus ei kuitenkaan enää ehtinyt ajoissa perille, sillä joukot olivat jo syysk. 10 p:nä aloittaneet etenemisensä kohti Pähkinälinnaa, jonka edustalle ne saapuivat syysk. 15 p:nä. Huonosti suunniteltu yritys, johon oli osallistunut korkeintaan 4.000 miestä, päättyi kuitenkin kehnosti, sillä lujasti varustettua linnaa ei saatu vallatuksi. Syyskuun lopulla Jaakko Bagge sai sitten kuninkaan käskyn palata kaikkine joukkoineen takaisin.¹

Syyskuun 8 p:nä kuningas oli kuitenkin kirjoittanut Eerik herttualle, että Ruotsista oli hankittava lisää apujoukkoja, muonaa, aseita ym. sotatarpeita.² Lokakuun alussa Suomeen lähetettiin vielä kaksi taalalaislippukuntaa ym. apuväkeä, niin että v:n 1555 kuluessa maahamme oli saapunut Ruotsista yht. 10 jalkaväkilippukuntaa ja 4 ratsulipullista. Jalkaväen lukumäärä lienee kohonnut tällöin lähes 5.000 mieheen.³

Kustaa Vaasan toiminta Suomen puolustuksen vahvistamiseksi osoittaa selvästi, että hän käsitti Venäjän sodan muodostuvan rasittavaksi ja pitkäaikaiseksi, minkä vuoksi oli pakko asettaa jalkeille niin paljon sotaväkeä kuin mahdollista venäläisten talvihyökkäyksen varalta. Siksi Suomeen oli vielä samana syksynä koetettava toimittaa myös niin paljon ratsumiehiä, hevosia ja haarniskoja kuin suinkin. Sitä paitsi koko valtakunnan porvariston kanssa oli neuvoteltava siitä, että he lähettäisivät ensi tilassa Suomeen joukon kelpollisin asein ja matkaeväin varustettua väkeä.⁴ Runsaasti elintarpeitakin oli hankittava Ruotsista, sillä Suomen huoltotilanne oli erittäin vaikea, kuten monista kuninkaan kirjeistä näkyy.

Jo lokakuun lopulla kuningas oli niin ikään uusinut sotaväen

¹ BLOMSTEDT, m.t. ss. 250—254. — Gustaf I:s reg. XXV, s. 416.

² Kuningas Eerik herttualle 8/9 1555. Gustaf I:s reg.

³ BARKMAN, m.t. I, ss. 292, 380 js.

⁴ Kuningas Eerik herttualle, Helsinki 15/11 1555. Gustaf I:s reg.

etteivät rälssi, nimismiehet, luukkarit, neljännesmiehet ym., joilla oli varallisuutta, lyöneet laimin velvollisuuttaan asettaa hyvinvarustettua ratsuväkeä, jolle oli niin ikään annettava vähintään kahden kuukauden muona.¹

Hämeessä oli näihin aikoihin muodostettu oma jalkaväen lippukunta, jonka päälliköksi kuningas nimitti vanhan tuttumme Reinholt v. Stockholmin, samalla kuin hänen ja Anund Karttin komennossa ollut miehistö päätettiin liittää kahden taalalaislippukunnan täydennykseksi (Hannu Pietarinpojan ja Hannu Svensken).²

Niinkuin joskus aikaisemminkin Kustaa Vaasan hallituskaudella oli ollut kysymys talonpoikaisen nostoväen aseisiin kutsumisesta (vv. 1537, 1545 ja 1548),³ kuningas julkaisi nyt Helsingissä marraskuun 20 p:nä 1555 avoimen kirjeensä Suomen läänien asukkaille nostoväen aseisiin kutsumiseksi. Jokaisesta Suomen läänistä oli asetettava hyvin aseistettua väkeä ja hankittava sille kahden kuukauden muona. Ottoperuste ei ollut kuitenkaan sama koko maassa, sillä lähempänä rajaa asuvien sotilasrasitus oli raskaampi kuin esim. Länsi-Suomen asukkaiden. Viipurin ja Savonlinnan läänissä tuli näet jokaisen asekuntoisen miehen olla taisteluvälmiinä. Turun ja Kokemäenkartanon lääneissä sen sijaan neljän rahvaanmiehen oli varustettava viides aseilla, muonalla ym. Rälssimiesten, pappien, nimismiesten ja käsityöläisten (= embetzmen = Ammatus miehet), jotka olivat varakkaampia, oli hankittava haarniskoin, pistoolein ("röör"), keihäin

---

¹ Kuningas Simo Tuomaanpojalle ym., H:ki 18/11 1555. Gustaf I:s reg.

² Kuningas Reinholt v. Stockholmille, H:ki 18/11 1555. Gustaf I:s reg.

³ TAWASTSTJERNA, m.t. s. 140 js.

(”kneffvelspiutt”) ym. hyvin ase-in varustettuja ratsumiehiä. Hämeen, Raaseporin ja Porvoo- lääneissä taas kolmen rah- vaan miehen oli asetettava puolestaan neljäs.¹

Turun läänin maaseudulta otettavan väen lisäksi Turun lin- nan päällikkö Simo Tuomaanpoika sai muutamia päiviä myö- hemmin kuninkaan käskyn neuvotella myös Turun porvarien kanssa siitä, että hekin puolestaan asettaisivat niin paljon kuin mahdollista aseistettua väkeä, jolle oli lisäksi annettava kolmen kuukauden muona. Mikäli tätä väkeä tarvittaisiin ase- palveluksessa yli kolme kuukautta, kuningas sitoutui suorit-

¹ Kuninkaan avoin kirje Turun ym. läänien asukkaille, H:ki 20/11 1555. Gustaf I:s reg. — Savonlinnan läänin asukkaille lähetetyssä kir- jeessä sanottiin mm.: ” — — — Mee olemme Meillemme niijn aijatelle- het, Ette swrij ioucko Rahwasta iokahitzest Pitäiest ylitze kaicken Somen Maan pidäis wlgos tehtemen hyffwein Aswden kansa. Ja niijn palio kustia quin hee auttausit itzense kaxi kwcautta eli enenmen, sen ielken quin Aijcka sano ia asia itzense anda. Ja Mee tahdomme ette ennen kirjioittetust Wden Linnan Länist pitä kaicki ne iotca Asua likutta taijdauat oleman walmisza coska heille sana annetahan, ja tarwitahan wastan seijsa ennen kirjioittettuija Wenhäleijsä: Coska ia kwsta hee ylitze Raijan tahtouat sijsella langetta &c. Mutta wapahat miehet, Papit, Nijmitys miehet ia mudh AmmatuS miehet, ioilla parem- bi woijma ia wara on, quin muilla talonpoilla, Nijn pitä wlgos teke- men hoomiehen, hewoijssen, harniskan, pyssyn, keijhähän, ia muden hyffueden Asuden kansa, quin parahittain heuoisellen sopiath. Ja pitä iokaijzen vlgos tekemen niijn monda hyffuisti hangittua miest heuoissen kansa quin kullakin enin väke ia woijma ombi. Joka eij sijta tege, sen pitä Lwettaman Rikin förrädärixi ia pettäieixi, Ja rangaijstaman ilman kaicketa Armoa. Nijn pitä mös kaicki vlgos tehdyt miehet aijna oleman walmisza sinne menemehen cuhunga heiddä tarwitahan — —.” ARWIDS- SON, Handlingar III, s. 266 js. Kustaa Vaasan kirje Savonlinnan läänin asukkaille 21/11 1555. KUSTAVI GROTFELT, Suomenkielisiä histo- riallisia asiakirjoja s. 7. — Vrt. myös TAWASTSTJERNA, m.t. s. 150 js.

tamaan sen huoltoa varten kuukausirahaa, niinkuin muillekin Viipurin luona leirissä oleville sotamiehille.¹

Suomesta palvelukseen kutsutun väen tuli olla alati hälytysvalmiina. Voutien oli lähettien välityksellä oltava yhteydessä Viipurissa olevan sotilasjohdon kanssa ja heti käskyn saatuaan toimitettava alueensa sotaväki tarvittavalle paikkakunnalle.²

Jo joulukuun 13 p:nä 1555 Turun linnan päällikkö Simo Tuomaanpoika sai käskyn toimittaa Turun läänistä kuninkaan palvelukseen otetun sotaväen samoin kuin pappien, porvarien ja nimismiesten asettaman miehistön Hollolaan, josta mainitut joukot oli sitten lähetettävä muun sotaväen luo rajalle.³

Samanaikaisesti kuningas ryhtyi keskittämään Suomeen saapuneita ruotsalaisia joukkojaan siltä varalta, että vihollinen hyökkäisi talvella suurin voimin Suomeen. Niinpä Niilo Jesperinpojan ja Yrjänä Trulsinpojan ratsuosastot, joista ensinmainittu oli saanut aluksi käskyn siirtyä Savonlinnaan ja jälkimmäinen Hollolan Uuteenkylään, päätettiin sijoittaa nyt lähemmäs Viipuria, Lapvedelle, jonne myöskin Hannu Pietarinpojan ja Hannu Svensken jalkaväkilippukunnat saivat käskyn marssia.⁴

Hämeen, Raaseporin ja Porvoon läänien talonpoikainen nostoväki ("uttgiärdz folck") sai niin ikään joulun kynnyksellä

---

¹ Kuningas Simo Tuomaanpojalle, H:ki 25/11 1555. Gustaf I:s reg.

² Kuningas Viipurissa oleville valtaneuvoksille ja kuningas Simo Tuomaanpojalle 29/11 1555. Gustaf I:s reg.

³ Kuningas Simo Tuomaanpojalle, Turku 13/12 1555. Gustaf I:s reg.

⁴ Kuningas Niilo Jesperinpojalle 13/11 1555. — Kuningas Ture Bielkelle ja Kustaa Finckelle 18/11 1555. — Kuningas Niilo Jesperinpojalle ja Yrjänä Trulsinpojalle 29/11 1555. — Kuninkaan kirjeet Jaakko Pietarinpojalle ym. 30/11 1555. — Kuningas Hannu Pietarinpojalle ja Hannu Svenskelle 4/12 1555. Gustaf I:s reg.

käskyn viipymättä rientää rajalle, samoin kuin Hämeenkin läänistä kuninkaan palvelukseen otettu väki.¹

Eritoten Länsi-Suomen rälssi ei näy täysin moitteettomasti suorittaneen maanpuolustusvelvollisuuttaan, vaan vitkasteli lähteä palvelijoiheen rajalle, minkä vuoksi kuninkaan oli pakko joulun edellä kirjoittaa asiasta Halikon, Maskun, Vehmaan ja Hämeenlinnan voudeille saadakseen heidät liikkeelle.²

Kenen komentoon Varsinais-Suomesta kuninkaan palvelukseen otettu väki joutui, on tällä hetkellä vaikeasti ratkaistavissa. Eräät seikat viittaavat kuitenkin siihen, että Birge ("Biriel") Ingemarinpoika, jota BARKMAN on pitänyt erään smoolantilaislippukunnan päällikkönä, olisi ollut varsinaisuomalaisten päällikkönä, sillä kuitatessaan tammikuun 12 p:nä 1555 Turun linnasta aseita ja ampumatarpeita hän kutsuu itseään "Suomalaisen nihtilippukunnan päälliköksi" tai "suomalaisten nihtien päälliköksi" ("Hoffuidzman öffver finnske fenickie knechter, Iach Byriel Ingemarsson" tai "Birill Ingemarsson Höffuidzman för finnske Knechter").³

Edellä olemme jo maininneet siitä, mitenkä kuningas oli marraskuun 25 p:nä 1555 antanut Turun linnan päällikön Simo Tuomaanpojan tehtäväksi neuvotella myös Turun porvarien kanssa sotaväen asettamisesta. Hankkeesta tulikin tosi, sillä Pyhän Henrikin päivänä — tammikuun 20:ntena — 1556 Turun kaupunki asetti 100 nihtiä kuninkaan palvelukseen, niinkuin aikaisemmin mainitsemamme erittäin mielenkiintoinen väenottoluettelo osoittaa.

¹ Kuningas Matti Sigfridinpojalle, Antti Korpille ja Henrik Tyskille, Turku 19/12 1555. — Kuningas Kaarle Holgerinpojalle, Jöns Brunille ja Henrik Pietarinpojalle 20/12 1555. Gustaf I:s reg.

² Kuningas Halikon, Maskun, Vehmaan ja Hämeenlinnan voudeille 19/12 1555. Gustaf I:s reg.

³ VA n:ot 596—602. — Vrt. myös Niilo Olavinpojan Turun linnan varuskamarin tilejä v. 1556. AR $\frac{1556}{9}$. RSA. — BARKMAN, m.t. I, s. 382 js.

